

Er 3
Taran d 1

163460

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
(IRCICA)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	163460
Tas. No:	949.6 BALİ

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
II. MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ
Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003

İstanbul, 2006

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi; No. 14

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler)
ISBN 92-9063-151-1 (İngilizce tebliğler)
ISBN 92-9063-153-8 (Arnavutça tebliğler)
ISBN 92-9063-154-6 (Takım)

İslâm Konferansı Teşkilâtı
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
34349, Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

Tel: +90 212 259 17 42
Faks: +90 212 258 43 65
E-posta: ircica@ircica.org
Web sitesi: www.ircica.org

© 2006 IRCICA

Önsöz: Halit Eren

Yayına Hazırlayan: Ali Çaksu

Baskı: Birmat Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul

IRCICA Kütüphanesi Katalog bilgileri

Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu (2.: 4-7
Aralık 2003: Tiran)

Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. milletlerarası sempozyumu
tebliğleri / editör Ali Çaksu; önsöz Halit Eren.- İstanbul: İslâm Tarih,
Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006.

xii, 541 s.: res. (çoğu rnk.), hrt., plan; 24 sm.- (İslâm medeniyeti
tarihi kaynak ve incelemeleri dizisi; no.14)

Dipnot var.

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler) ISBN 92-9063-154-6
(Takım)

1. Medeniyet, İslâm--Balkan Ülkeleri--Kongreler. 2. Medeniyet,
Türk--Balkan Ülkeleri--Kongreler. I. Çaksu, Ali. II. Eren, Halit. III.
k.a. IV. Seri.

949--dos21

ARNAVUTLUK'TAKİ TASAVVUF FAALİYETLERİNİN KARAKTERİ

Reşat ÖNGÖREN*

Sofya'da 2000 yılında gerçekleştirilen ilk *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti* başlıklı milletlerarası sempozyumda "Balkanlar'ın İslâmlaşmasında Sûflerin Rolü" konulu bir bildiri sunmuş ve Balkan coğrafyası genelinde sufilerin İslâmlaşmaya katkısına ve tasavvuf faaliyetlerinin karakterine ana hatlarıyla işaret etmişim.¹ Bu bildiri ise, kurulan tekkeler ve adlarına faaliyet gösterdikleri tarikatların inanç ve düşünce bakımından özelliklerini dikkate alarak, Arnavutluk özelinde tasavvuf faaliyetlerinin karakterine, rengi ve çizgisine daha kuvvetli bir vurgu yapmaya çalışacağım. Ancak bu vurgu ülkedeki tasavvuf faaliyetlerinin başlangıçtan XX. yüzyıl başlarına kadarki zaman dilimiyle sınırlı olacaktır.²

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren tekkeler ve bağlı buldukları tarikatlarla ilgili elde edilen yeni bilgiler, önceki tebliğde tarafımdan ortaya konan tabloya bazı ilaveler yapılmasını ve bölgedeki tasavvuf faaliyetlerinin kalın çizgilerle belirlenen haritası ile yoğunluk noktalarını kısmen gözden geçirmeyi gerekli kılmıştır. XVII. yüzyılda ünlü seyyah Evliya Çelebi'den sonra XX. yüzyı-

---

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

¹ Reşat Öngören, "Balkanlar'ın İslâmlaşmasında Sûflerin Rolü", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya, 21-23 Nisan 2000)*, İstanbul 2002, s. 47-73.

² Arnavutluk'ta tasavvuf faaliyetlerinin XX. yüzyılın ilk yarısındaki durumu ile ilgili fikir sahibi olmak için Nathalie Clayer'in şu çalışmasına bakılabilir: *L'Albanie, pays des derviches: Les ordres mystiques musulmans en Albanie a l'epoque post-Ottomane (1912-1967)*, Berlin 1990.

lın başlarından itibaren F. W. Hasluck, F. Babinger, J. K. Birge, E. H. Ayverdi, M. Kiel, N. Clayer, R. Elsie gibi araştırmacıların kısmen ya da tamamen bölgeyi gezerek yerinde yaptıkları incelemeler, Arnavutluk coğrafyasında büyük tarikatlardan hemen hepsinin faaliyet gösterdiğini ve kırka yakın yerleşim biriminde 300 civarında tekkenin kurulduğunu göstermektedir. Bu tekkele-
rin yarıdan fazlasının ait oldukları tarikatlar da tesbit edilmiş durumdadır (bk. Tablo-II). Tekke ve tarikatların adetleriyle ilgili burada verilen bilgilerin yeni araştırmalarla değişme ihtimali bulunmakla birlikte, bunların ulaşılan sonuçları etkileyecek ölçüde olmayacağı kesin gibidir. Ülkedeki tasavvuf faa-
liyetlerinin karakteri, rengi ve çizgisi hakkında genel bir kanaat elde etmek için öncelikle tarikatların coğrafi dağılımı ve faaliyet gösterdikleri zaman di-
limi ortaya konacak, ardından da benimsedikleri tasavvuf düşüncesi ve inan-
cının bazı temel özelliklerine işaret edilecektir.

I. Tekkelerin Coğrafi Dağılımı: Ülkedeki Tasavvuf ve Tarikat Merkezleri

Şimdiye kadar elde edilen bilgiler çerçevesinde değerlendirilecek olursa tek-
kelerin çokluğu ya da tarikatların çeşitliliği açısından Arnavutluk'ta tasavvuf
ve tarikat merkezleri diye nitelendirilebilecek bir kısım şehirlerin oluştuğu
görülür. Ülkede tekkelerin çokluğuyla dikkati çeken yerleşim birimleri
Kruya (Akçahisar) (47 adet), **Kavaja** (42 adet) ve **Draç** (Durrës) (51 adet)
gibi şehirlerdir (bk. Tablo-I). Draç'ın merkezinde yalnızca bir adet tekke bu-
lunurken, köylerinde 50 adet tekkenin kurulması, askerî önemi hâiz bir kale-
den ibaret olan merkezde sürekli yerleşimin olmaması sebebiyle halkın yoğun
olarak iç kesimlerdeki köylerde yerleşmiş olmasına³ bağlanabilir. Bu üç şe-
hirden sonra yoğun bir tarikat faaliyetine sahne olduğu anlaşılan **Tepedelen**
(Tepelena) (21 adet), **İlbasan** (Elbasan) (15 adet), **Ergiri** (Gjirokaster) (13
adet) ve **Berat** (10 adet) şehirleri gelmekte, bunları ise **Peşkopeya** (Aşağı
Debre) (9 adet), **Malakastra** (8 adet), **Tropoya** (8 adet) **Klissura** (7 adet),
Görice (Korça) (7 adet) ve **Tiran** (7 adet) şehirleri takip etmektedir. Bu şe-
hirlerin yanı sıra **İşkodra**'daki tekke sayısı her ne kadar bazı kaynaklarda
dört adet şeklinde ifade edilmişse de (bk. Tablo-I), aslında şehirdeki cami,
medrese, dergâh gibi İslâmî kurumların toplam adedinin kırktan fazla oldu-
ğunun bilinmesi,⁴ buradaki tekke sayısının da belirtilenden fazla olması ge-
rektiğini, dolayısıyla İşkodra'nın da tasavvufî merkezlerden biri olarak öne

³ Machiel Kiel, "Draç", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IX, 523.

⁴ Machiel Kiel, "İşkodra", *DİA*, XXIII, 433.

çıktığını düşündürmektedir.

Tarikatlar açısından bakıldığında, Arnavutluk'ta Halvetiyye, Bektâşiyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Kadiriyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Nakşibendiyye gibi önemli tarikatların faaliyet gösterdiği görülür. Bunlardan başka Bedeviyye ve Desûkiyye'nin de faaliyetine dair emâreler bulunmaktadır. Şehirlerden **İlbasan** (Elbasan), **Tiran**, **Ergiri** (Gjirokaster) ve **Berat** barındırdıkları tarikatların çeşitliliği ile dikkat çekmektedirler. En az 15 adet tekkeye sahip olduğu yukarıda belirtilen İlbasan şehri Halvetiyye, Bektâşiyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Kadiriyye, Mevleviyye, Bayramiyye ve muhtemelen Nakşibendiyye gibi sekiz önemli tarikata ev sahipliği yapan yegâne Arnavutluk şehridir. İlbasan'ın bir başka özelliği de Arnavutluk'ta kurulduğu tesbit edilen iki Mevlevî dergahından birine (diğeri Petrela'da) sahip oluşudur. Tekke sayısına göre değerlendirilecek olursa, burada beş adet tekke ile Halvetiyye birinci, dört adet tekke ile de Bektaşîyye ikinci tarikat durumundadır. Diğer tarikatların ise birer tekkesi bulunmaktadır. **Tiran** şehrinde de beş farklı tarikatın tekkesine rastlanmaktadır: Halvetiyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Kadiriyye ve Bektâşiyye. Halvetîlik üç tekke adediyle bu şehirde de yine birinci tarikat durumundadır. Birer tekkeyle temsil edilen diğer tarikatlar içinde Bektaşîlerin burada oldukça muahhar bir dönemde tekkeye sahip olduğu anlaşılıyor. **Ergiri** (Gjirokaster) ve **Berat** şehirlerinde ise dört farklı tarikatın faaliyeti söz konusudur. Ergiri'de Bektaşîyye, Halvetiyye, Sa'diyye ve Rifâiyye, Berat'ta Halvetiyye, Bektaşîyye, Rifâiyye ve Celvetiyye-i Bayrâmiyye tarikatları adına tekkelerin kurulduğu görülmektedir. Ergiri şehrinde altı tekke adediyle Bektaşîlik ilk sırada, üç tekke adediyle de Halvetîlik ikinci sırada yer almakta, Berat'ta ise dört tekke adediyle Halvetîlik ilk sırada, üç tekke adediyle Bektaşîlik ikinci sırada bulunmaktadır. Adı geçen diğer tarikatlar adına ise her iki şehirde de birer tekke kurulmuştur. Tarikatların çeşitliliği açısından yukarıdaki şehirleri üç farklı tarikata evsahipliği yapmış olan **Tepedelen** (Tepelena), **Leskovik** ve **İşkodra** takip ediyor. Bu şehirlerin Arnavutluk'un en etkili dört tarikatından üçünün faaliyetine sahne olduğu görülmektedir. Tepedelen ve Leskovik'te Halvetiyye, Bektâşiyye ve Sa'diyye, İşkodra'da ise Halvetiyye, Bektâşiyye ve Rifâiyye tekkeleri kurulmuştur. Tepedelen'de Halvetîlerin, beşi merkezde yedisî köylerinde olmak üzere, on iki tekke adediyle tartışmasız birinciliği vardır. Halvetîleri, tamamı köylerde olmak üzere, altı tekke adediyle Bektaşîler, merkezde kurulan üç tekke ile de Sa'dîler takip etmektedir. Bu şehir ayrıca Sa'dîlerin beş tekke ile temsil edildikleri **Tropoya**'dan (biri merkezde, dördü köylerinde) sonra en çok tekkeye sahip

oldukları yerdir. Leskovik'te ise üç tarikatın da birer tekkesi bulunmakta, İşkodra'da da Halvetîler'in iki tekke adediyle yine önde olduğu görülmektedir (bk. Tablo-II).

II. Tasavvuf ve Tarikat Faaliyetlerinin Zaman Boyutu

Arnavutluk'taki tasavvuf faaliyetlerinin karakteri, çizgisi, rengi ve yoğunluğu ile ilgili olarak tekkelerin sayısı ve dağılımı mekan açısından umumi bir kanaat oluştursa da bu yeterli değildir. Ayrıca tasavvuf faaliyetlerinin zaman boyutu da dikkate alınmalıdır ve etkisi görülen tarikatların ilgili coğrafyaya girip yerleştiği, yayıldığı ve aktif olduğu dönemler ile tekkelerin hangi zaman diliminde faal olduğu ve nasıl bir kapasiteye sahip oldukları gibi hususların da belirlenmesine ihtiyaç vardır. Sayısı üç yüzleri bulan tekkelerin her birini bu açıdan ele almak mümkün olmamakla birlikte, eldeki mevcut bilgiler ve bir kısım ipuçlarıyla bu konuda bazı kanaatler oluşabilmektedir.

1. Halvetiyye

Çeşitli kollarıyla en yaygın tarikat olan Halvetiyye'nin Arnavutluk'a girişinin oldukça erken bir tarihte gerçekleştiği biliniyor. Nitekim Gâzî Evrenos Bey tarafından 1390'da **Yanya**'da (bugün Yunanistan'ın kuzeyindedir) kurulan Şeyh Hâşim Tekkesi'nin Halvetîler'e ait olduğu belirtilmektedir. Bir başka Halvetî tekkesi de 1490'da İmrahor İlyas Bey tarafından **Avlonya**'da (Vlore) kurulmuştur.⁵ 1492'de Arnavutluk'u ziyaret eden Sultan II. Bayezid'in **Berat** şehrinde yaptırdığı binalar arasında cami, medrese ve hamam ile birlikte bir de Halvetî tekkesi (Şeyh Hasan Tekkesi) bulunmaktadır.⁶ XVIII. yüzyılın sonlarında (1196/1782) Kurd Ahmed Paşa bu tekkeyi Halvetiyye'den Şeyh Hasan için yeniden yaptırmıştır.⁷ 1920'de şehri ziyaret eden Babinger'in adı geçen tekkenin o tarihte faal olduğunu kaydettiği belirtiliyor.⁸ Halvetiyye'den Şeyh Aziz'in de bu şehirde XVII. yüzyılın ilk yarısında mektep ile birlikte bir tekke yaptırdığı kaydedilmektedir.⁹ Sultan II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminde kaptan-ı deryalık yapan Sinâneddin Yusuf Paşa, Rumeli Beylerbeyi olduğu sırada **İlbasan** (Elbasan) şehrinde 1502'de eski kalenin ortasına ca-

⁵ Robert Elsie, "Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", *The Islamic Quarterly*, XLII (1998), sy. 4, s. 275.

⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1928, VIII, 693; ayrıca bk. Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, İstanbul 1410/1990, s. 49.

⁷ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 51.

⁸ Kiel, *a.g.e.*, s. 52.

⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 694; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 49.

mi, imaret, hamam ve bir de Halvetiyye tekkesi yaptırmıştır ki, bu tekkenin sahip olduğu pek çok dervişi ve zengin vakıflarıyla şehirdeki on bir tekkenin en büyüğü olduğu kaydedilmektedir.¹⁰ XVI. asrın ilk yarısında Yanya'da faaliyet gösterdiği bilinen Şeyh Yakub Efendi'nin¹¹ gayretleriyle tarikatın buradan **Delvine** ve **Avlonya**'ya kadar yayıldığı anlaşılıyor.¹² Yakub Efendi Avlonya'da tarikat faaliyetleri için bir tekke ve mescid yaptırmış, daha sonra mescidin bulunduğu yere Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 949'da (1542-43) bir cami inşa ettirilmiştir.¹³ Evliya Çelebi 1670-71 tarihinde Yakub Efendi'ye bağlı Avlonya'da üç adet tekkenin bulunduğunu ve buralarda yüzlerce dervişin eğitim gördüğünü belirtmektedir.¹⁴ Kaydedildiğine göre XVII. asırda **Avlonya**, **Berat** ve **Delvine** şehirleri Halvetiyye'nin merkezleri haline gelmiş ve XVIII. asırda tarikat Kosova ve Makedonya'ya buradan yayılmıştır.¹⁵ Daha sonra ise Kosova ve Makedonya'da güçlenen Halvetiliğin Karabâşiyye ve Hayâtiyye kolları ile nisbeten daha az etkili olan Sinaniyye kolu Prizren ve Ohri'deki merkezlerden tekrar Arnavutluk'un dört bir yanına yayılmıştır. Pîr Hüseyin Sirozî'nin (ö. 1110/1698-99) halifelerinden Şeyh Osman Baba'nın Prizren'de Saraçhane Halvetî-Karabâşi Tekkesi'ni, Pîr Mehmed Hayâtî'nin de Ohri Halvetî-Hayâtî Âsitânesi'ni kurduğu bilinmektedir.¹⁶ Öte yandan Şeyh Garîb tarafından Tiran'ın Çay köyünde kurulan Halvetî-Akbâşi Âsitânesi vasıtasıyla da Arnavutluk'ta Akbâşilik kolu yayılmıştır.¹⁷ Halvetiyye'nin bir başka kolu Ticâniyye'ye âit herhangi bir tekkenin varlığı tesbit edilememiş olmakla

¹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 721; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 109. *Seyahatnâme*'nin bazı nüshalarında Sinaneddin Yusuf Paşa'nın kurduğu tekkenin Halvetiyye yerine Celvetiyye tekkesi olduğu belirtilmekteyse de, o tarihlerde henüz Celvetiyye teşekkül etmemiş olduğu için Halvetiyye şeklinde yazan nüshaların doğru kabul edilmesi gerekir.

¹¹ Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pîrân*, 1290, s. 63; Mahmud Cemaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 281, vr. 228b-229a;

¹² Peter Bartl, *Millî Bağımsızlık Hareketi Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912* (trc. Ali Taner), İstanbul 1998, s. 191; ayrıca bk. Rıza[j], Skender, "Delvine", *DİA*, IX, 147.

¹³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 706; ayrıca bk. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 267, 273; a.mlf., "Avlonya", *DİA*, IV, 118-119.

¹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 706-708.

¹⁵ Elsie, s. 275. Evliya Çelebi Delvine'de üç tekke olduğundan söz etmekte (*Seyahatnâme*, VIII, 668-670) ancak hangi tarikata ait olduklarını belirtmemektedir. Bu şehir XVII. yüzyılda Halvetiyye'nin merkezlerinden biri olduğuna göre tekkelerin hepsinin bu tarikata ait oldukları düşünülebilir.

¹⁶ Metin İzeti, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları" (doktora tezi), İstanbul 2003, s. 186, 188.

¹⁷ İzeti, *a.g.e.*, s. 188. Akbâşilik kolu Halvetiyye'de ayrı bir özelliğe sahip değildir. Sadece şeyh ve dervişleri tâc olarak Arnavutlar'ın milli takkesi olan beyaz yün takkeyi tercih ettikleri için bu adla anılmışlardır (*a.g.e.*, aynı yer).

birlikte, İşkodra'da Şeyh Hacı Şâban Efendi'nin bu kolu yaymaya çalıştığı bilinmektedir.¹⁸ Ayrıca Evliya Çelebi'nin 1670-71'de kaleme aldığı *Seyahatnâme*'de belirttiğine göre **Ergiri**'deki (Gjirokaster) Tekke Câmii'nin avlusu çevresinde Halvetiyye'ye ait derviş hücreleri yer almakta ve burada şeyh olarak da "Sulehâ-yı ümmetten büyük bir adam" diye tanıttığı Şeyh Abdullah Efendi bulunmaktaydı.¹⁹ **Leskovik**'te kurulan Halvetî-Hayâtî tekkesi ise 1796-97 tarihini taşımaktadır.²⁰

Adı geçen şehirlerde zikredilenlerden başka daha pek çok tekke ve diğer bölgelerde de çeşitli tarihlerde bir çok dergah kuran Halvetîler zaman içinde Arnavutluk'un her tarafına yayılmıştır. Ülkede Halvetî tekkesi bulunan diğer yerler şunlardır: Kukës (3 adet), Luma, Mat, Peşköpeya, Devoll, Pogradec, Permet ve Saranda (bk. Tablo-II). Avlonya'daki Bektâşîler'e âit Gâzî Sinan Paşa Tekkesi de, 1826'da Bektâşîliğin yasaklanması üzerine Halvetîlerin idâresine verilmiştir.²¹

2. Bektâşiyye

Halvetiyye'den sonra Arnavutluk'ta Bektâşiyye'nin, özellikle güney bölgesinde yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Bektâşîliğin bu bölgede yayılıp etkili olması Halvetîler'e göre oldukça muahhar döneme rastlar. Hasluck'un kaydettiğine göre Bektaşîler Arnavutluk'ta en eski Bektaşî tekkesi olarak Gyeres ile Kulmak arasında Tomor Dağı'nın yamaçlarında kurulan tekkeyi kabul etmektedirler.²² Yine Hasluck, Balım Sultan (ö.1516 [?]) zamanında Martaneş'in dağlık bölgesinde de bir tekke yaptırıldığını kaydeder.²³ XVII. yüzyılda Arnavutluk'u dolaşan Evliya Çelebi Bektâşîlerden açıkça söz etmemekte, yalnızca Pogradec ve İlbasan'da abdalân tekkelerine rastladığını belirtmektedir.²⁴ Bununla birlikte belirtilen tarihlerden önce Bektaşîlerin merkezi olarak bilinen bazı şehirler de vardır. Örneğin Orta Arnavutluk'taki Kruya (Akçahisar) şehri XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, şehre hakim dağlardaki bir mağarada kabri olduğuna inanılan Sarı Saltuk Dede kültü etrafın-

¹⁸ Elsie, s. 278.

¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 677.

²⁰ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 199. Kiel bu şehrin üç önemli tarikatın, Halvetî, Bektaşî ve Sa'dîlerin merkezi olduğunu belirtmektedir. Ancak Bektaşî tekkesinin Halvetî tekkesinden seksen sene sonra, 1876'da kurulduğu kaydedildiğine göre (*a.g.e.*, aynı yer) Leskovik'in Bektaşîler için daha sonra merkez durumuna geldiği anlaşılmaktadır.

²¹ Elsie, s. 270.

²² Hasluck, F.W., *Christianity and Islam Under the Sultans*, Oxford 1929, II, 548.

²³ *A.g.e.*, II, 551.

²⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 679-680, 745.

da odaklanan bir Bektaşî tarikat merkezi haline gelmişti. Mahalli Bektaşî rivayetleri Kesriye'den Kasım Baba, Konitsa'dan Hüseyin Baba ve Kayalar/Sarıgöl civarındaki Cuma Pazarı'ndan Pîrî Baba'yı Bektâşî yolunun pîrleri olarak kaydetmektedir.²⁵ Kasım Baba'nın oldukça erken bir tarihte, Fatih Sultan Mehmed zamanında Arnavutluk'a gelen dervişlerden olduğu kabul edilir.²⁶ Dolayısıyla onun Görice'den Kesriye'ye giden yol üzerinde Bilişti'nin Kuç köyünde kurduğu tekke en eski Bektaşî tekkelerinden sayılmaktadır. Bu tekke Osmanlı Devleti'nce Bektâşîliğin yasaklandığı 1826 yılından sonra İbrahim Baba tarafından yeniden yaptırılmıştır.²⁷ J. K. Birge ise, Hacı Yahya Baba Tekkesi'nin avlusunda 1130 (1718) tarihli ve Murtaza Baba Tekkesi'nin avlusunda 1141 (1728-29) tarihli Bektâşî mezar taşlarının bulunduğunu belirterek Kruya'daki Bektaşîliğin ancak 1700'lü yıllara kadar gittiğini ifade etmektedir.²⁸ Bu şehirde bulunan büyük Fuje-Kruje Tekkesi 1967 yılına kadar Bektaşî dede-babalarının merkezi durumundaydı. Yine aynı şehirde 1194'te (1780) Mustafa Baba Dollma için muhtemelen Toptanzâde Âdem Ağa tarafından âbidevî bir türbe-tekke (Dollma Tekke Türbesi) inşa edilmiş, Âdem Ağa'nın ailesine mensup Kaplan Paşa tarafından da, 1800'den hemen önce İşkodra veziri Kara Mahmud Paşa'ya karşı kazandığı zaferin anısına Hamza Baba Tekkesi için âbidevî bir türbe yaptırılmıştır.²⁹ Bektaşîliği Arnavutluk'a yaymak için çok ciddi faaliyet gösterdiği belirtilen İbrahim Şemîmî Baba da diğer tekkelerin yanı sıra 1790'da Fushekruya'da da (Kruya/Akçahisar ovası) bir tekke kurarak faaliyetlerini sürdürmüştür.³⁰

3. Sa'diyye

Arnavutluk'ta faaliyeti tesbit edilen Sa'diyye tarikatının, XVII. asrın başlarında ülkenin güneyine, XVIII. asrın başlarında da kuzeye geldiği belirtilmektedir.³¹ Tarikat Arnavutluk'ta daha çok İşkodralı Süleyman Âcizî Baba'nın (ö. 1150/1737-38) Yakova (Gjakova) ve Prizren'de yetiştirdiği halifeleri vasıtasıyla yayılmıştır.³² Sa'diyye'nin Âciziyye kolunun kurucusu olduğu belirtilen Süleyman Baba, aynı zamanda İstanbul'da medrese eğitimini tamamlamış

²⁵ Kiel, "Kruya", *DİA*, XXVI, 294.

²⁶ John Kingsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, Londra 1965, s. 72.

²⁷ Frederick William Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri* (trc. Ragıp Hulûsî), İstanbul 1928, s. 45; a.mlf., *Christianity and Islam*, II, 547, 526; İzeti, s. 253.

²⁸ Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 72.

²⁹ Kiel, "Kruya", *DİA*, XXVI, 294-295.

³⁰ İzeti, s. 251-252.

³¹ Elsie, s. 277.

³² İzeti, s. 231.

olan âlimlerdendir.³³ Arnavutluk'un dışında Kosova bölgesinde bulunan Yakova'da (Gjakova) XVIII. yüzyılın başlarında kurduğu büyük tekkeye tayin ettiği oğlu Şeyh Danyal (ö. 1759), tarikatı Tepedelen (Tepelena), Berat, Avlonya başta olmak üzere bir çok şehre yaymıştır.³⁴ Araştırmalarda Tepedelen'de Sa'diyye'ye ait en az üç tekkenin kurulduğu tesbit edilmişse de, Berat ve Avlonya şehirlerinde herhangi bir tekkeye rastlanmamıştır. Bununla birlikte bu şehirlerde de tarikat adına en az birer tekkenin faaliyet gösterdiği düşünülebilir. Sa'diyye'nin XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Arnavutluk'ta en çok yayıldığı bölge, Yakova (Gjakova) ile ülkenin sınırında bulunan Tropoya ve Has bölgesidir. Tropoya şehrinde Baba Hacı Zeynelâbidîn tarafından 1890'da bir tekke kurulmuş, ardından etraftaki köylerden Bucay, Koldede, Helşan ve Kışany'de tarikat adına zaviyeler açılmıştır.³⁵ Güneydeki şehirlerden Ergiri'de (Gjirokaster) Sa'diyye adına faaliyet gösteren tekke ise, 1826'da kapatılan Âsım Baba Bektâşi Tekkesi'nin Yakova'daki (Gjakova) büyük Sa'dî tekkesinden gelen Derviş Hasan tarafından Sa'diliğe dönüştürülmesi suretiyle meydana gelmiştir.³⁶ Ayrıca XIX. yüzyılda Tiran'ın Peze köyünde ve 1870-80 yıllarında Hacı Mehmed Baba tarafından Leskovik'te Sa'diyye adına birer tekke kurulmuştur.³⁷ Bu tarikat adına İlbasan'da da bir tekkenin kurulduğu belirtilmektedir.³⁸

4. Rifâiyye

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren bir başka tarikat Rifâiyye'nin XVII. asrın ortalarından itibaren ülkede yayılmaya başladığı söylenebilir. Evliya Çelebi'nin kaydettiği³⁹ İlbasan (Elbasan) şehrindeki on bir hânkâhtan birinin Rifaiyye'ye ait olduğu belirtilmektedir.⁴⁰ 1701'de vefat eden Hasan Baba diye birinin de bu tarikat adına Pegin'de (Peçin) bir tekke kurduğu biliniyor.⁴¹ Rifaiyye'nin Arnavutluk'ta geniş bir çevreye yayılması XIX. yüzyılın sonlarına doğru Yakovalı Şeyh Mûsâ Muslihuddin er-Rifâî'nin (ö.1917) halifeleri vasıtasıyla olmuştur. İstanbul'da zahir ilimlerini de tahsil eden ve memleketi Kosova'ya döndükten sonra Yakova'da tekkesini kuran (Hacı Musa Tekkesi) bu zât,

³³ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333 H., I, 123-124.

³⁴ İzeti, s. 226.

³⁵ İzeti, s. 232.

³⁶ İzeti, s. 232.

³⁷ İzeti, s. 231-232; ayrıca bk. Elsie, s. 278.

³⁸ Elsie, s. 278.

³⁹ *Seyahatnâme*, VIII, 721.

⁴⁰ İzeti, s. 222.

⁴¹ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 203-204; Elsie, s. 277.

Rifâiyye'yi Arnavutluk'un yanı sıra Kosova ve Makedonya'da da geniş çevreye yaymayı başarmıştır.⁴² Oğlu ve halifesi Şeyh Âdemnuri, Kosova sınırında bulunan Tropoya şehri ile birkaç köyünde, diğer halifelerinden Şeyh Burhan Berat'ta, İşkodralı Şeyh Ahmed İşkodra'da birer tekke açmışlardır. İşkodra'daki tekke Şeyh Ahmed'in vefatından sonra kapanmışsa da, İpek'ten bu şehre göç eden Şeyh Kazım Peya tarafından Zdraley mahallesinde açılan bir başka tekke vasıtasıyla tarikat XX. yüzyılın ilk yarısında yayılmayı sürdürmüştür. Bu tarikat adına Tiran'da da 1890 yılında bir tekkenin açıldığı⁴³ ve şehrin nüfusunun yarısının Bektâşî olmasına karşılık diğer yarısının da Rifâî olduğu belirtilmektedir.⁴⁴ Arnavutluk'ta Ergiri (Gjirokaster) ve Petrela şehirleri Rifâiyye tekkesi bulunan diğer bâzı şehirlerdir.⁴⁵

5. Kadiriyye

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren bir diğer tarikat Kadiriyye'nin XVIII. yüzyılın başlarından itibaren yayılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Derici, yüncü, tüfekçi gibi değişik meslek erbabının rağbet ettiği bu tarikatın Ahîlik'le yakın ilişkisinden söz edilir. Kadiriyye adına Berat'ın Baba Kadı Mahallesi'nde kurulan Şeyh Mehmed Efendi Tekkesi'nin XVIII. yüzyılın başlarından itibaren faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Bu tarihlerde İlbasan'da da dericiler tarafından Tabaklar Mescidi yanında Tabaklar Tekkesi kurulmuş ve tekke yine onların desteğiyle iki asır faaliyetini sürdürmüştür. İlbasan'a bağlı Pegin (Pecin) kasabasında da bir Kadirî tekkesi bulunmaktaydı. XIX. yüzyılın başlarında da tarikat adına Tiran'da bir tekke faaliyete başlamış, bu asrın sonlarında ise Kosova'nın Prizren ve Mitroviça şehirleriyle Makedonya'nın Debre şehrindeki Kadirî tekkeleriyle bağlantılı olarak Peşkoppeya (Aşağı Debre) şehrinde Şeyh İsmet Şehu tarafından bir tekke, ardından etraftaki köylerde yedi tane daha tekke kurulmuştur.⁴⁶

6. Mevleviyye / Bayramiyye / Nakşibendiyye

Mevleviyye, Bayramiyye ve Nakşibendiyye'nin Arnavutluk'ta pek yayılmadığı anlaşılıyor. Mevleviyye adına İlbasan⁴⁷ ve Petrela⁴⁸ şehirlerinde birer zaviye,

⁴² İzeti, s. 212-213, 222.

⁴³ Rifâî tekkeleriyle ilgili yukarıdaki bilgiler için bk. İzeti, s. 222-223; Elsie, s. 277.

⁴⁴ Hasluck, *Christianity and Islam*, II, 549; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 250.

⁴⁵ Clayer, *L'Albanie, pays des derviches*, 154; İzeti, s. 223; Elsie, s. 277.

⁴⁶ İzeti, s. 209-210.

⁴⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 335; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 110; İzeti, s. 131; ayrıca bk. Elsie, s. 278. Evliya Çelebi'nin İlbasan'da entellektüel seviyenin yüksek olduğuna dair izlenimini kaydeden M. Kiel, burada

Celvetiyye-i Bayramiyye adına da Berat'ta bir tekke⁴⁹ bulunduğu kaydedilmektedir. Melâmiyye-i Bayrâmiyye'nin ise Üsküp'te faaliyet gösteren Muhammed Nûru'l-Arabî (ö.1887) vâsıtasıyla XIX. asrın sonlarına doğru Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da yayıldığı belirtilmektedir.⁵⁰ Nakşibendiyye'nin de Arnavutluk sınırında bulunan dağlık bölgede birkaç tekkesinin olduğu kaydediliyor. Ülkede Bedeviyye ve Desûkiyye tarikatlarının mevcûdiyetine dâir de bâzı işâretler bulunmaktadır.⁵¹

III. Tasavvuf ve Tarikat Faaliyetlerinin Çizgisi

Arnavutluk'ta faaliyeti tesbit edilen tarikatlardan Bektâşiyye hariç diğerlerinin Sünnî çizgiyi takip ettikleri bilinmektedir. Bektaşîliğin de kuruluş ve ilk yayılış dönemlerinde Sünnî çizgide olduğu belirtilmekteyse de, zamanla bu tarikatın hurûfi-bâtınî etkiler altında kaldığı ve XVI. yüzyıldan itibaren büyük ölçüde Sünnî çizgiden uzaklaştığı kabul edilir. Dolayısıyla Arnavutluk'taki faaliyeti sırasında bu tarikatın Sünnî çizgiden uzak olduğu bilinmektedir. Ülkede en yaygın tarikatın ilk dönemden itibaren muhtelif kollarıyla Halvetiyye olması, XVII. yüzyıldan itibaren Sa'diyye ve Rifâiyye'nin, XVIII. yüzyıldan itibaren de Kadiriyye'nin yayılması ve ayrıca çok etkili olmasalar da Mevleviyye, Bayramiyye ve Nakşibendiyye gibi tarikatların faaliyetleri, buradaki tasavvuf çizgisinin Sünnîlik çerçevesinde geliştiğini göstermektedir. Bektâşîlik, dolayısıyla Sünnî çizgide olmayan (heterodoks) tasavvuf anlayışı ise ülkenin geneli düşünüldüğünde, son asırdaki etkisi hariç hep marjinal kalmıştır. Bu bakımdan Peter Bartl'ın Bektâşîliği Arnavutluk'un en önemli tarikatı olarak göstermesi,⁵² yalnızca XIX. yüzyılın başlarından itibaren Güney Arnavutluk esas alındığında doğru olabilir. Kuzeyde ise Bektâşî nüfûzünün bir asır sonra bile onda bir nisbetini geçemediği belirtilmektedir.⁵³ Bektaşîliğin güneyde güçlenmesi, elli yıldan fazla Osmanlı devletine isyan hâlinde kalan Tepedelenli Ali Paşa'nın (ö.1822) siyâsî emelleri sonucunda gerçekleşmiştir. Zîra onun bu tarikatı, kontrolü altında tuttuğu Güney Arnavutluk bölgesinde Sünnî İslâm karakterdeki Osmanlı Devleti'ne karşı kullanacak biçim-

---

entelektüel hayatın gelişmesinde Mevlevî tekkesinin önemli rolü olduğunu belirtir (a.g.e., aynı yer).

⁴⁸ İzeti, s. 132.

⁴⁹ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 52.

⁵⁰ Elsie, s. 279.

⁵¹ Elsie, s. 278-279.

⁵² Bartl, *Arnavutluk*, s. 191.

⁵³ Hasluck, F.W., *Christianity and Islam Under the Sultans*, Oxford 1929, II, 537.

de örgütlediği bilinmektedir.⁵⁴ Bununla birlikte Güney Arnavutluk'ta Halvetiyye ve Sâdiyye tarikatlarının bu dönemde bile Bektâşîlikle rekabet edecek güçte olduğu kaydediliyor.⁵⁵ Nitekim Bektâşî merkezlerinden olduğu belirtilen güneydoğu bölgesindeki şehirlerden Leskovik, aynı zamanda Halvetîler'in ve Sa'dîler'in de merkezlerinden idi.⁵⁶ Hatta burada Bektâşî tekkesinin kuruluşu Halvetiyye tekkesinden seksen sene sonra; 1876 tarihinde gerçekleşmişti.⁵⁷ Ayrıca Bektâşîler'in merkezi durumunda olan Avlonya⁵⁸ ve Delvine'nin⁵⁹ daha önce Halvetiyye'nin merkezleri olarak gözükmeleri, Bektâşîler'in buralarda da sonradan güç kazandığını göstermektedir. Yine, I. Dünya Savaşı'ndan önce nüfusunun yarısını Bektaşîlerin oluşturduğu belirtilen Tiran şehrinin diğer yarısının da Rifâîlerden oluştuğu belirtilmektedir.⁶⁰ Öte yandan kuzeyde bulunan İşkodra ve çevresinde Tepedelenli adına çalıştıkları gerekçesiyle Bektâşîlerin Buşatlı Mustafa Paşa tarafından bölgeden sürülmesi,⁶¹ kuzeyde yayılmalarını engellemiş olmalıdır. Bununla birlikte Bektâşîlik XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ülkede etkisini epeyce artırmıştır. Nitekim sahip oldukları tekke adedi bakımından Halvetileri dahi geçtikleri görülen bu tarikat adına Ergiri (Gjirokaster), Görice (Korça), İlbasan (Elbasan), Berat, Kolonya, Şemberdheny, Fraşeri, Permet (Premedi), Leskovik, Tepedelen, Malakastra, Klissura ve Tiran gibi yerleşim birimlerindeki tekkelerin (bk. Tablo-II) hemen hemen tamamının XIX. yüzyıl ve sonrasında kurulmuş olduğu bilinmektedir.⁶² Ancak yaygınlığının en ileri seviyeye ulaştığı 1880'lerden sonra bile Bektâşîlerin Arnavut Müslümanları içindeki oranının yüzde on beşi geçemediği de⁶³ bilinmelidir.

Arnavutluk'ta tasavvuf anlayışının Sünnî çizgide gelişmesinin temel sebepleri üzerinde de burada durmak gerekir. Tesbitlere göre Osmanlı idaresindeki Anadolu'da ve diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Arnavutluk şehirlerinde

⁵⁴ Hasluck, *Christianity and Islam*, II, 537, 587-589; Külçe, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, 174-177; Bozbor, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul 1997, s. 73.

⁵⁵ Hasluck, *Christianity and Islam*, II, 538.

⁵⁶ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 199.

⁵⁷ A.g.e., aynı yer.

⁵⁸ Kiel, Machiel, "Avlonya", *DİA*, IV, 119.

⁵⁹ Rıza[j], "Delvine", *DİA*, IX, 147.

⁶⁰ Hasluck, *Christianity and Islam*, II, 549; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 250.

⁶¹ İzeti, s. 251.

⁶² Bk. Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri*, 38-48; a. mlf., *Christianity and Islam*, II, 536-551; Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 70-73; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 167-168, 199; İzeti, s. 249-257.

⁶³ İzeti, s. 250.

de tekkeler genellikle bir cami ve medrese ile birlikte kuruluyor, bunların inşası için de devlet destek oluyordu. Bu durum, bizce, bizzat devletin desteğiyle tekkelerin medrese/şeriat kontrolünde, medreselerin de tekke/tasavvuf etkisi altında gelişmesini sağlamış, zamanla aralarında sağlıklı bir şeriat-tarikat/zahir-bâtın dengesinin oluşmasını beraberinde getirmiştir.⁶⁴ Arnavutluk'ta kurulan şehir ve kasabalarda da bu tür bir yapılanmaya gidildiği açıkça görülmektedir. Bunun için orta ve güney bölgelerinde kurulan şehir ve kasabalardan İlbasan (Elbasan), Pegin (Peçin), Berat, Görice (Korça), Avlonya (Vilore), Permet (Premedi) gibi yerler örnek olarak zikredilebilir. Osmanlılar'ın kurduğu en önemli şehirlerden biri olan İlbasan'da, Sultan II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde kaptan-ı deryalık yapan Rumeli Beylerbeyi Sinaneddin Yusuf Paşa tarafından 1502'de bir medrese ile bir tekke yaptırılmış ve bu yapılar şehrin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.⁶⁵ Paşa'nın ayrıca yaptırdığı medrese ve tekke için vakıflar tayin ettiği de bilinmektedir.⁶⁶ İlbasan'a bağlı bir kasaba olan Pegin'de de (Peçin) Yeniçeri Ağası Abdi Paşa tarafından bir medrese ile birlikte bir hamam ve bir de tekke yaptırılmıştır.⁶⁷ 1417'de fethedilen Berat şehrini Sultan II. Bayezid 1492 senesindeki Arnavutluk seferi sırasında ziyaret ettiğinde, bir İslam şehri görünümü alması için burada bir cami, bir medrese, bir mektep ve bir de tekke yaptırmıştır. Ayrıca burada XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında Uzguroğlu Ahmed Bey tarafından cami, medrese, mektep ve tekkeden müteşekkil bir külliye yaptırılmış, şehir bu iki külliye etrafında gelişerek büyümüşür. XVII. asrın ilk yarısında bu şehirde Şeyh Aziz tarafından da bir mektep ve bir tekke yaptırıldığı görülmektedir.⁶⁸ Osmanlılar'ın Arnavutluk'ta kurduğu en önemli kasabalardan bir diğeri Görice (Korça), bulunduğu bölgede Müslüman bir şehir merkezi oluşturmak maksadıyla kurulmuştur. Burada da Fâtih Sultan Mehmed devri devlet adamlarından, II. Bayezid'in lalası ve dönemin en önemli sîması Koca Mîrâhür İlyas Bey tarafından büyük bir cami,

⁶⁴ Bu hususta geniş bilgi ve tekke-medrese birlikteliğinin arka planı için bk. Reşat Öngören, "Osmanlı'da Süffilerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul (1999), III, 10, 13-15; a. mlf., "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı'da Tasavvuf Anlayışı", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1999, s. 211-212.

⁶⁵ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 109; a. mlf., "İlbasan", *DİA*, XXII, 80.

⁶⁶ Bk. M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar Mülkler Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 450-451, vakfiyeler kısmı, s. 207-211.

⁶⁷ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 203-204.

⁶⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 693-694; ayrıca bk. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 49; Muhteşem Giray, "Berat", *DİA*, V, 474.

medrese, imaret ve tekke yaptırıldığı bilinmektedir.⁶⁹ Güneyde önemli bir liman şehri olan Avlonya'da da (Vlore) Halvetiyye'den Merkez Efendi'nin halifesi âlim-şeyh Yakub Efendi (ö. 979/1571) XVI. asrın ilk yarısında bir mescidle birlikte bir tekke kurmuş, daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman mescidin bulunduğu yere cami yaptırmıştır. İlerleyen tarihlerde daha başka tekelerin de kurulduğu görülen bu şehirde⁷⁰ XVI. yüzyılın başlarında hiç Müslüman nüfus bulunmazken XVII. yüzyıla gelindiğinde önemli oranda Müslüman nüfus oluşmuştu. XIX. yüzyılın sonlarında ise şehrin hemen hemen tamamının Müslüman olduğu görülmektedir.⁷¹ Güneydeki bir başka kasaba Permet'de (Premedi) de yine aynı şekilde birer cami, mescid, medrese ve mektep ile birlikte bir de tekke kurulmuştu.⁷² Bunun gibi daha bir çok örnek bulmak mümkündür. İşte bu kurumların çoğunlukla yan yana ya da birbirlerine yakın mahallerde inşa edilmesi, daha önce de işaret edildiği gibi, karşılıklı diyalogu beraberinde getirmiş ve bu diyalog mektep-medrese mensuplarının tasavvufa sıcak bakmasına, tarikat tekke mensuplarının da çoğunluk itibarıyla Ehl-i Sünnet çizgisini korumalarına yardımcı olmuştur.

⁶⁹ Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 163; ayrıca bk. a. mlf., "Görice", *DİA*, XIV, 157.

⁷⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 704-708; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 267, 273.

⁷¹ Machiel Kiel, "Avlonya", *DİA*, IV, 118-119.

⁷² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 687-688; Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, s. 200.

TABLO I

ARNAVUTLUK'TA TEKKE KURULAN YERLER

- Avlonya'da (Vlore) 4, köyünde 1 adet.
Barmaş'ta 1 adet.
Berat'ta 10 adet.
Bilişti'nin köyünde 1 adet.
Delvine'de 3 adet.
Devoll'da 1 adet.
Draç'da (Durrës) 1, köylerinde 50 adet.
Ergiri'de (Gjirokaster) 9, köylerinde 4 adet.
Fraşeri'de 3, köylerinde 2 adet.
Görice'de (Korça) 1, köylerinde 6 adet.
İlbasan'da (Elbasan) 12, köylerinde 3 adet.
İstaria'da 1 adet.
İşkodra'da 4 adet.
Kavaja'de 42 adet.
Kolonya'nın Kesandre Köyü'nde 1 adet.
Klissura'da 7 adet.
Kreşova'da 1 adet.
Kruya'da (Akçahisar) 47 adet.
Kukes'de 2, köyünde 1 adet.
Leskovik'te 3 adet.
Luma'da 1 adet.
Malakastra'da 8 adet.
Mat'ta 1 adet.
Metan'da 1 adet.
Pegin'de (Peçin) 3 adet.
Permet'te (Premedi) 2, köyünde 2 adet.
Peşkopeya'da (Aşağı Debre) 2, köylerinde 7 adet.
Petrela'da 2 adet.
Pogradec'de 1, Şengyergyi Köyü'nde 1 adet.
Saranda'da 1 adet.
Starova'da 3 adet.
Şemberdheny'de 1 adet.
Tepedelen'de (Tepelena) 8, köylerinde 13 adet.
Tiran'da 5, köylerinde 2 adet.

Tropoya'da 2, köylerinde en az 6 adet.

TABLO-II

ARNAVUTLUK'TA TARİKATI BELLİ OLAN TEKKELER

Halvetiyye Tarîkatı:

Yâkub Efendi Halvetî Tekkesi. Avlonya'da (Vlore) 3 adet.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tiran'da.

Şeyh Süleyman Halvetî-Karabaşî Tekkesi. Tiran'da.

Halvetî-Akbaşî Âsitanesi. Tiran'ın Çay Köyü'nde.

Tekke Camii (Halvetî Tekkesi). Ergiri'de (Gjirokaster).

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).

Âlî Cennet Gülşenî Zâviyesi. Ergiri'nin (Gjirokaster) Lehve Köyü'nde.

Halvetiyye Tekkesi. Delvine'de.

Halvetiyye Tekkesi. Kukes'de 2 adet.

Halvetiyye Tekkesi. Kukes'in Nanga Köyü'nde.

Halvetiyye Tekkesi. Mat'ta.

Halvetiyye Tekkesi. Peşkopeya'da.

Halvetiyye Tekkesi. İşkodra'da 2 adet.

Halvetiyye Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan) 2 adet.

Sinan Paşa Halvetî Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).

Şeyh Mehmed Efendi Halvetî Zâviyesi. İlbasan'ın (Elbasan) Pervizağa Mahallesi'nde.

Bursevî Mehmed Efendi Halvetî Zâviyesi. İlbasan'da (Elbasan).

Halvetiyye Tekkesi. Devoll'da.

Halvetiyye Tekkesi. Luma'da.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Pogradec'in Şengyergyi Köyü'nde.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Görice'de (Korça).

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Görice'nin (Korça) Bilişti Köyü'nde.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Görice'nin (Korça) Proгри Köyü'nde.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Leskovik'te.

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Permet'te (Premedi).

Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'de (Tepelena).

Halvetiyye Tekkeleri. Tepedelen'de (Tepelena) 4 adet.

Halvetiyye Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Mescid-i Guran Köyü'nde.

Halvetiyye Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Râmiz Köyü'nde.

Halvetiyye Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Viragos Köyü'nde.

Abdülfettah Efendi Zaviyesi. Tepedelen'in (Tepelena) Luzati Köyü'nde.
 Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Tosk Martalloz Köyü'nde.
 Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Marica Köyü'nde.
 Halvetî-Hayatî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Krates Köyü'nde.
 Halvetiyye Tekkesi. Saranda'da.
 Şeyh Süleyman Halvetî Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
 Şeyh Hasan Tekkesi. Berat'ta.
 Sinâniyye-i Halvetiyye Tekkesi. Berat'ta.
 Şeyh Aziz Halvetî Tekkesi. Berat'ta.
 Şeyh Musa Efendi Halvetî Zâviyesi. Berat'ın Kara Kasım Mahallesi'nde.

Bektâşiyye Tarîkatı:

Gâzî Sinan Paşa Bektâşi Tekkesi. Avlonya'da (Vlore).
 Horasanî Seyyid İbrahim Dede Bektâşi Zâviyesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
 Hacı Süleyman Baba Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
 Zeynelabidin Baba Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
 Âsım Baba Bektaşî Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
 Haydariye Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
 Baba Musa Bektaşî Tekkesi. Ergiri'nin (Gjirokaster) Maricaj Köyü'nde.
 Fuje-Kruje Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
 Sarı Saltuk Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
 Mustafa Dollma Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
 Hacı Yahya Baba Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
 Murtaza Baba Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
 Hamza Baba Tekkesi. Kruya'da (Akçahisar).
 Bektaşî Tekkesi. Fushekruya'da (Akçahisar ovası).
 Melçan Bektaşî Tekkesi (Büyük Tekke). Görice'nin (Korça) Melçan Köyü'nde.
 Bekir Efendi/Kiatrom Tekkesi. Görice'nin (Korça) Kiatrom Köyü'nde.
 Turan Tekkesi. Görice'nin (Korça) Kiatrom Köyü'nde.
 Rasim Baba Tekkesi. Görice'nin (Korça) Kuç Köyü'nde.
 Bektaşî Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).
 Cefaî Baba Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).
 Bahm Sultan Tekkesi. İlbasan (Elbasan)-Mertaneş'in dağlık bölgesinde.
 Martaneş Bektaşî Tekkesi. İlbasan (Elbasan)-Martaneş'de.
 Baba Aliço Tekkesi. Berat'ta.
 İsmail Baba Tekkesi. Berat'ın Glava bölgesinde.

- Bektaşî Tekkesi. Berat'ın Prişta Köyü'nde.
Sianolas Tekkesi. Barmaş'ta.
Bektaşî Tekkesi. İstaria'nın Baruçi Mahallesi'nde.
Bektaşî Tekkesi. Kreşova'da
Hacı Baba Horasanî Tekkesi. Kolonya'nın Kesandre Köyü'nde.
Şemberdheny Bektaşî Tekkesi. Şemberdheny'de.
Bektaşî Tekkesi. İşkodra yolu üzerinde Giormi'de.
Nasibî Tâhir Baba/Fraşeri Tekkesi. Fraşeri'de.
Baçka Tekkesi. Fraşeri'de.
Dervişey Tekkesi. Fraşeri'de.
Bektaşî Tekkesi. Fraşeri yöresinde Tomor Dağı yamaçlarında.
Şimirden Tekkesi. Fraşeri yöresinde Tomoritza'da.
Bektaşî Tekkesi. Permet'de (Premedi).
Duşk Tekkesi. Permet'in (Premedi) Grobova Köyü'nde.
Bektaşî Tekkesi. Permet'in (Premedi) Kiçok Köyü'nde.
Kasım Baba Tekkesi. Biliştî'nin Kuç Köyü'nde.
Baba Abidin Bektaşî Tekkesi. Leskovik'te.
Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Koştan Köyü'nde 2 adet.
Turan Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Turan Köyü'nde.
Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Velikiot Köyü'nde.
Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Memaliya Köyü'nde.
Bektaşî Tekkesi. Tepedelen'in (Tepelena) Mariçan Köyü'nde.
Bektaşî Tekkesi. Metan'da.
Bektaşî Tekkesi. Tiran'da.
Koşdan Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Bektaşî Tekkesi. Malakastra-Kuta'da Voyussa ırmağı yakasında.
Drizar Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Kremenar Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Kapanî Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Osman Zeza Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Greşitza Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Lapolets Tekkesi. Malakastra'da Voyussa ırmağı yakasında.
Suka Tekkesi. Klissura'da.
Prista Tekkesi. Klissura'da.
Glava Tekkesi. Klissura-Glava'da.
Rabia Tekkesi. Klissura'da.
Komari Tekkesi. Klissura-Komari'de.

Gumani Tekkesi. Klissura-Gumani'de.
Trepel Tekkesi. Klissura'da.

Sa'diyye Tarîkatı:

Şeyh Yakub Efendi Sa'dî Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).
İbrahim Paşa Sa'dî Tekkesi. Tepedelen'de (Tepelena).
Tepedelenli Ali Paşa Sa'dî Tekkesi. Tepedelen'de (Tepelena).
Sa'diyye Zâviyesi. Tepedelen'de (Tepelena).
Sa'diyye Tekkesi. Leskovik'te.
Sa'diyye Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Sa'diyye Tekkesi. Tropoya'da.
Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Bucay Köyü'nde.
Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Koldede Köyü'nde.
Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Helşan Köyü'nde.
Sa'diyye Zâviyesi. Tropoya'nın Kişany Köyü'nde.
Sa'diyye Tekkesi. Tiran'ın Peze Köyü'nde.

Rifâiyye Tarîkatı:

Rifâiyye Tekkesi. Berat'ta.
Rifâiyye Tekkesi. Pegin'de (Peçin).
Rifâiyye Tekkesi. Tiran'da.
Rifâiyye Tekkesi. İşkodra'nın Zdraley Mahallesi'nde.
Rifâiyye Tekkesi. Ergiri'de (Gjirokaster).
Rifâiyye Tekkesi. İlbasan'da (Elbasan).
Rifâiyye Tekkesi. Petrela'da.
Rifâiyye Tekkesi. Tropoya'da.
Rifâiyye Tekkeleri. Tropoya'nın birkaç köyünde.

Kadiriyye Tarîkatı:

Tabaklar Tekkesi. İlbasan'da
Kadiriyye Dergâhı. Pegin'de (Peçin).
Kadiriyye Tekkesi. Tiran'da.
Kadiriyye Tekkesi. Peşkopeya'da (Aşağı Debre).
Kadiriyye Tekkesi. Peşkopeya'nın (Aşağı Debre) köylerinde 7 adet.

Mevleviyye Tarîkatı.

Mevlevî Zaviyesi. İlbasan'da (Elbasan).

Mevlevî Zaviyesi. Petrela'da

Bayrâmî-Celvetî Tarîkatı:

Celvetî Tekkesi. İlbasan'da

Celvetî Tekkesi. Berat'ta.

Nakşibendiyye Tarîkatı:

Nakşibendiyye (?) Tekkesi. İlbasan'da

Bibliyografya:

- Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pîrân*, 1290, s. 63.
- Mahmud Cemaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 281, vr. 228b-229a.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1928, VIII, 669, 674-680, 687-688, 693-695, 704-706, 721, 725, 745-746.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333 H.
- Frederick William Hasluck, *Bektâşîlik Tedkikleri* (trc. Ragıp Hulûsî), İstanbul 1928, s. 38-48;
- a.mlf., *Christianity and Islam Under The Sultans*, Oxford 1929, II, 536-551;
- Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s. 174-177.
- M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar Mülkler Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 450-451, vakfiyeler kısmı, s. 207-211.
- John Kingsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, Londra 1965, s. 70-73.
- Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (IV) Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk*, İstanbul 1982, s. 388, 390, 392, 395-396, 399-400, 404, 420.
- Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 335.
- Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, İstanbul 1410/1990, s. 49, 51-52, 92, 109-110, 139-140, 143, 150-151, 156, 163, 167-168, 174-175, 181-186, 199-200, 203-204, 219, 244, 250, 267, 273; a.mlf., "Avlonya", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, 118-120; a.mlf., "Draç", *DİA*, IX, 523; a.mlf., "Ergirikasrı", *DİA*, XI, 298-299; a.mlf., "Görice", *DİA*, XIV, 157-158; a.mlf., "İlbasan", *DİA*, XXII, 79-81; a.mlf., "İşkodra", *DİA*, XXIII, 433; a.mlf., "Kruya", *DİA*, XXVI, 293-295.

Nathalie Clayer, *L'Albanie, pays des derviches: Les ordres mystiques musulmans en Albanie a l'epoque post-Ottomane (1912-1967)*, Berlin 1990, s. tür. yer; a.mlf., *Mystiques, Etat et Societe Les Halvetis dans l'ire balkanique de la fin du XVe siecle a nos jours*, Leiden New York Köln 1994, s. tür. yer; a.mlf., "Bektâşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu" (trc. Orhan Koloğlu), *Toplumsal Tarih*, sy. II (1994), s. 58-61.

Muhteşem Giray, "Berat", *DİA*, V, 473-475.

Skender Rıza, "Delvine", *DİA*, IX, 147.

Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul 1997, s. 73.

Robert Elsie, "Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation", *The Islamic Quarterly*, XLII (1998), sy. 4, s. 269-279.

Peter Bartl, *Millî Bağımsızlık Hareketi Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912* (trc. Ali Taner), İstanbul 1998, s. 191.

Reşat Öngören, "Osmanlı'da Sufilerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul (1999), III, 10, 13-15; a.mlf., "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı'da Tasavvuf Anlayışı", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1999, s. 211-212, a.mlf., "Balkanlar'ın İslâmlaşmasında Sûfilerin Rolü", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (21-23 Nisan 2000, Sofya)*, İstanbul 2002, s. 53-55, 66-68.

Mehmed Z. İbrahimgil, "Balkanlar'da Sarı Saltuk Türbeleri", *Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (17-19 Mayıs 2000, Şumnu)*, Ankara 2001, I, 377-378.

Metin İzeti, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları" (doktora tezi), İstanbul 2003, s. 131-133, 153, 186-191, 209-210, 222-223, 249-257.